

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Психолого-педагогічний факультет
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Василюк Т.Г.

«__» _____ 20__ р.

Реєстраційний № _____

«__» _____ 20__ р.

**СОЦІАЛЬНА БЕЗБАР'ЄРНІСТЬ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА**

Кваліфікаційна робота
студентки групи СП-м-22
ступінь вищої освіти магістр
спеціальності 011 Освітні,
педагогічні науки
Зуєвої Аліни Юріївни
Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук,
доцент Василюк Т. Г.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

Кривий Ріг – 2023

ЗАПЕВНЕННЯ

Я, Зуєва Аліна Юріївна, розумію і підтримую політику Криворізького державного педагогічного університету з академічної доброчесності. Запевняю, що ця кваліфікаційна робота виконана самостійно, не містить академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. Я не надавала і не одержувала недозволену допомогу під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають покликання на відповідне джерело. Із чинним Положенням про запобігання та виявлення академічного плагіату в роботах здобувачів вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету ознайомена. Чітко усвідомлюю, що в разі виявлення у кваліфікаційній роботі порушення академічної доброчесності робота не допускається до захисту або оцінюється незадовільно.

Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету, Міністерство освіти і науки України.

Захист кваліфікаційного роботи відбудеться « » _____ 2023 року об _____ годині на засіданні екзаменаційної комісії з атестації здобувачів вищої освіти зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, освітньо-професійної програми «Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю».

Адреса: навчальний корпус № 4 Криворізького державного педагогічного університету, Дніпропетровська обл., м. Кривий Ріг, вул. Героїв АТО, буд. 79А.

Науковий керівник: Василюк Тамара Григорівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, наук, в.о. завідувача кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету

Рецензент: Шимко Ія Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. У роботі вказано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, зазначено експериментальну базу, особистий внесок і результати апробації кваліфікаційного дослідження.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ (_____).

ЗМІСТ

	стор.
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ	
1.1. Категоріально-понятійний апарат дослідження.....	9
1.2. Основні проблеми безбар'єрного середовища.....	15
1.3. Пріоритетні напрямки державної політики безбар'єрності.....	18
Висновки до першого розділу	22
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ	
2.1. Соціальні бар'єри в освітньому середовищі	23
2.2. Визначення комплексу умов впровадження соціальної безбар'єрності в освітньому середовищі.....	26
2.3. Програма заходів з розвитку соціальної безбар'єрності.....	30
Висновки до другого розділу	33
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ	
3.1. Роль стереотипів у формуванні інклюзивної культури.....	34
3.2. Методичні рекомендації педагогам та батькам з впровадження безбар'єрного освітнього середовища	37
Висновки до третього розділу.....	40
ВИСНОВКИ	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	44

ВСТУП

Актуальність дослідження. З початку XXI століття Україна активно взяла курс на зближення з європейською спільнотою. Вже сьогодні зроблено багато кроків до євроінтеграції, зокрема в політичному, нормативному, освітньому полі, а також в соціальному. Саме соціальна складова виявилася найбільш складною ланкою для кореляції із світовими та європейськими стандартами якості життя громадян. Незважаючи на те, що в Конституції України задекларовано, що Україна є соціальною державою, стандарти соціального забезпечення все ще є далекими від тих, які насправді можуть забезпечити гідне життя громадян.

Проблема безбар'єрності середовища була піднята на широкий загал не так давно. Основними причинами того, чому так довго ця проблема замовчувалася, є пострадянський вплив, стереотипи, наявність більш важливих проблем в соціальній сфері. Разом з тим, громадськість насправді недооцінювала масштаби проблеми бар'єрів в соціумі, і коли тема була піднята, то з'ясувалося багато її аспектів.

Обираючи тему дослідження, ми, перш за все, спиралися на власний досвід, а саме: навчання на спеціальності 231 Соціальна робота, проходження практики в різних соціальних установах, спостереження за тим, які зміни відбуваються зокрема в закладах освіти, щоб зробити освіту максимально доступною для усіх її учасників. Окрім того, було проаналізовано наукову літературу з проблемі безбар'єрності.

Соціальна безбар'єрність є предметом досліджень таких вітчизняних та зарубіжних науковців як: В. Азін, Л. Байда, Р. Вайнола, О. Галицький, Я. Грибальський, Е. Даніелс, Л. Даниленко, С. Зубченко, Ф. Крид, Е. Музафарова, Р. Мейо, Н. Мірошніченко, Г. Першко, Ю. Сачук, Ю. Тищенко, Д. Черніков та інших.

Варто також зазначити таких науковців як: А. Капська, О. Безпалько, С. Ніколаєнко, А. Колупаєва, Г. Лещук, А. Цимбалару, у працях яких хоч і не досліджується безпосередньо безбар'єрне середовище, проте зроблений

фундамент на основі досліджень інклюзії загалом та інклюзивного навчання зокрема.

Зважаючи на відсутність достатньої кількості наукових досліджень проблеми безбар'єрності, все ще не існує єдиного визначення цього поняття. Сьогодні в наукових джерелах можна зустріти синоніми «доступність», «соціальна інклюзія», «універсальний дизайн», «безперешкодний доступ», «інклюзивний освітній простір» тощо.

Вибір теми кваліфікаційного дослідження обумовлений декількома факторами, а саме:

- недостатня висвітленість проблеми безбар'єрності в Україні в освітній площині;
- потреба в розробці методичного забезпечення для організації безбар'єрного освітнього середовища;
- збільшення кількості здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Отже, тема дослідження **«Соціальна безбар'єрність в умовах освітнього середовища»** є актуальною та такою, що потребує більш глибокого вивчення.

Мета дослідження: визначити основні причини соціальної безбар'єрності та розробити програму заходів для закладу загальної середньої освіти з організації безбар'єрного освітнього середовища.

Для досягнення мети було сформульовано такі **завдання дослідження:**

1. На основі теоретичного аналізу наукової літератури визначити основні проблеми безбар'єрного середовища;
2. З'ясувати пріоритетні напрямки державної політики безбар'єрності;
3. Визначити комплекс умов впровадження соціальної безбар'єрності в освітньому середовищі;
4. Розробити програму заходів з розвитку соціальної безбар'єрності;
5. Надати методичні рекомендації педагогам та батькам з впровадження безбар'єрного освітнього середовища.

Об'єкт дослідження: соціальна безбар'єрність в умовах освітнього середовища.

Предмет дослідження: програма заходів з організації безбар'єрного освітнього середовища закладу освіти.

Гіпотеза дослідження полягає у припущенні, що ефективна організація безбар'єрного освітнього середовища стане можливою за дотримання таких умов:

- узгодження усіх державних стандартів будівництва та архітектури із вимогами до інклюзивного освітнього середовища;
- достатня наявність фінансових ресурсів та вмотивованих працівників для забезпечення реалізації безбар'єрності в закладі освіти;
- методична підготовленість педагогічних кадрів до впровадження інклюзії на засадах безбар'єрності;
- активне залучення громадськості до організації безбар'єрного освітнього середовища та руйнування соціальних стереотипів щодо інклюзивного навчання.

Задля досягнення мети та виконання сформульованих завдань було використано комплекс загальнонаукових і суто педагогічних **методів дослідження**, а саме:

- *теоретичні* – вивчення й аналіз наукової літератури з проблеми безбар'єрності, зокрема соціальної; обґрунтування умов організації безбар'єрного освітнього середовища; синтез; узагальнення;
- *емпіричні* – анкетування, опитування, спостереження, бесіда задля конкретизації та уточнення можливостей створення безбар'єрного освітнього середовища.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці програми заходів для реалізації безбар'єрності для усіх учасників освітнього процесу та у можливості використовувати методичні рекомендації педагогічним працівникам з особливостей організації інклюзивного навчання на засадах безбар'єрності, зокрема соціальної.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- *вперше проаналізовано* проблему соціальної безбар'єрності через призму освіти;
- *розроблено програму заходів* із організації безбар'єрного освітнього середовища на прикладі конкретного закладу освіти;
- *надано методичні рекомендації* педагогічним працівникам з організації соціального безбар'єрного середовища в закладі освіти.

Апробація результатів дослідження.

Зуєва А. Ю. Безбар'єрність в освіті як психолого-педагогічна проблема. *Освіта XXI століття: аксіологічний вимір: збірник матеріалів II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції* (м. Нікополь, 19 травня 2023 року). Нікополь : Навчально-методичний кабінет, 2023. 342 с. С. 61 – 64.

База дослідження. Зорянський ліцей П'ятихатської міської ради Дніпропетровської області.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ

1.1. Категоріально-понятійний апарат дослідження

У сучасному світі декларується рівність та доступність усіх благ цивілізації для усіх верств населення без винятків. Це стосується медицини, освіти, прав на працю та відпочинок, соціальне забезпечення тощо. Предметом нашої уваги з огляду на тему дослідження є освітня галузь як осередок формування у дітей та молоді таких соціально важливих якостей як толерантність, емпатія, милосердя, взаємодопомога тощо.

Перш за все, з'ясуємо стан дослідження основних понять магістерської роботи, зокрема «особа з особливими освітніми потребами», «інклюзія», «інклюзивний освітній простір», «безбар'єрність», «соціальна безбар'єрність».

Особа з особливими освітніми потребами – це здобувач освіти, який потребує особливої уваги та підтримки під час здобуття освіти. Як правило, це діти та особи з інвалідністю. Проте, не лише ця категорія здобувачів освіти може потребувати додаткової уваги. Наприклад, якщо в коледжі або закладі вищої освіти навчається студентка, яка має дитину, то такій здобувачці також потрібна додаткова вага з боку освітнього закладу. Тобто, не лише особи з конкретним медичним діагнозом можуть відноситися до осіб з особливими освітніми потребами. Наведемо перелік категорій здобувачів освіти, які можуть відноситися до осіб з особливими освітніми потребами. Цей перелік затверджено розміщено на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України:

- особи з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарата; хворобами нервової системи; затримкою психічного розвитку, інтелектуальними порушеннями, складними порушеннями мовлення (у тому числі з дислексією);

- іншими складними порушеннями розвитку (у тому числі з розладами спектру аутизму);
- особи, яким встановлено електрокардіо-стимулятор або інший електронний імплантат чи пристрій;
- особи, які мають захворювання, що можуть бути перешкодою для проходження зовнішнього незалежного оцінювання, визначені МОН спільно з МОЗ;
- особи, які мають захворювання, що потребують постійного медичного нагляду, або періодичного здійснення індивідуальних медичних процедур із забезпечення життєдіяльності людини та/або контролю за її станом;
- особи, які потребують відновлення стану здоров'я у закладах загальної середньої освіти санаторного типу;
- особи, які опинились у складних життєвих обставинах, влаштовані до дитячих будинків сімейного типу, соціально-реабілітаційних центрів, перебувають у школах соціальної реабілітації;
- особи, які проживають на тимчасово окупованій території, або у населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження або у населених пунктах, що розташовані на лінії зіткнення;
- особи, які мають статус внутрішньо переміщених;
- діти-біженці та діти, які потребують додаткового та тимчасового захисту;
- особи, які здобувають спеціалізовану освіту та/або можуть прискорено опанувати зміст навчальних предметів одного чи декількох класів, освітніх рівнів;
- особи, які здобувають(ли) повну загальну середню освіту мовою, що не належить до слов'янської групи мов, або базову чи профільну середню освіту – мовою корінних народів (особи з особливими мовними освітніми потребами) [20].

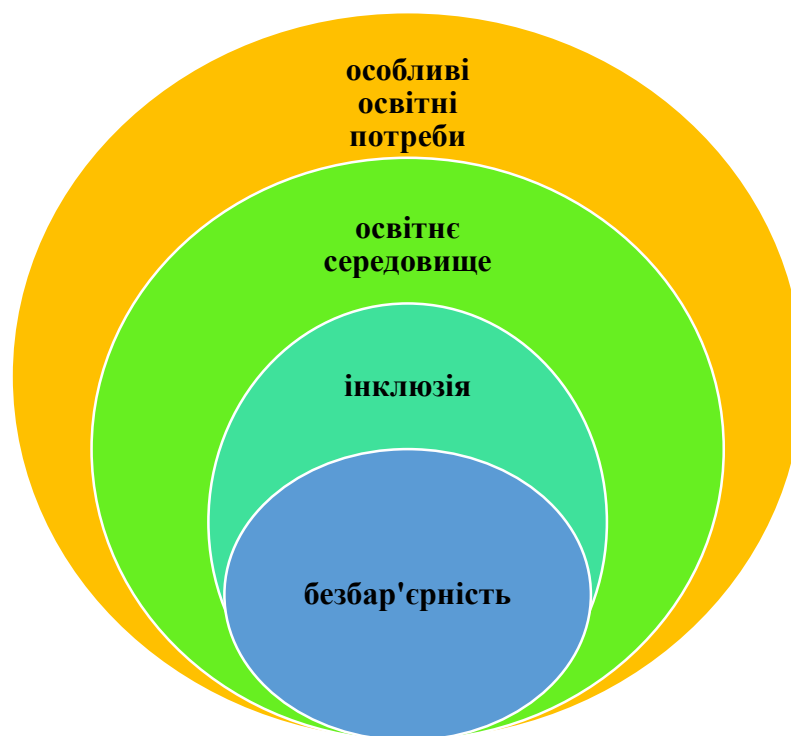

Рис. 1.1. Основні поняття дослідження

Проаналізуємо нормативні документи, якими регламентується освіта осіб з особливими освітніми потребами. Так, в Законі України «Про освіту» (2017) (зі змінами) визначено, що: «органи державної влади та органи місцевого самоврядування створюють умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами для здобуття ними освіти на всіх рівнях освіти з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів» (ст.19) [26].

Як визначається в Законі України «Про повну загальну середню освіту» (2020) «індивідуальний навчальний план учня має забезпечувати виконання ним освітньої програми закладу освіти та передбачати його участь у контрольних заходах, а також у разі необхідності враховує особливі освітні потреби учня, визначені за результатами комплексної психолого-педагогічної оцінки його розвитку» [27].

Отже, особи з особливими освітніми потребами – це здобувачі освіти, які мають певні індивідуальні особливості та потребують додаткової

підтримки з боку закладу освіти та громадськості з метою здобуття освіти відповідного рівня.

Інклюзія – поняття, що вже досить давно увійшло в ужиток в освітній сфері, зокрема коли йдеться мова про здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Інклюзія (з англійської дослівно – «включення») це спосіб забезпечити однакові умови для здобуття освіти усіма верствами населення. Проблему інклюзії в теоретичній площині розробляють В. Бондар, Л. Будяк, В. Гладуш, Л. Головань, А. Колупаєва, І. Кузава, М. Матвєєва, С. Миронова, В. Панко, О. Позняк, Т. Сак, В. Синьов, П. Таланчук, О. Таранченко, В. Тищенко, А. Шевцов та інші.

Як зазначає О. Позняк, інклюзія спрямована на виявлення й усунення бар'єрів спілкування, а отже, передбачає збір, узагальнення та оцінку інформації з різних джерел із метою вдосконалення освітньої політики і практики, заохочення дітей та дорослих до навчання [23].

Важливо усвідомлювати мету інклюзивної освіти. Так, Г. Кравченко визначає, що мета інклюзії полягає в тому, щоб кожний заклад освіти був заздалегідь готовий прийняти здобувачів освіти з різними (відмінними) здібностями та зуміти організувати їх освіту, дозвілля, медичне обслуговування та соціальну адаптацію [16].

В Україні інклюзивна освіта стрімко розвивається, державні програми забезпечують реалізацію освітнього компонента для усіх здобувачів освіти, зважаючи на індивідуальні особливості дітей та молоді. Разом з тим, все ще існують певні проблеми, які найчастіше пов'язані із двома факторами:

- соціальні стереотипи щодо осіб з особливими освітніми потребами;
- недостатнє фінансування закладів освіти для забезпечення інклюзивного навчання особи з особливими освітніми потребами.

Очевидно, що проблема соціальних стереотипів нав'язана нашому суспільству історично, коли ще з часів Спарти до хворих немовлят ставилися бездушно – їх вбивали свідомо чи залишали без уваги, тобто вбивали несвідомо. Сьогодні диктує нам нові правила співіснування у світі. Ці

правила засновані на толерантності, взаємоповазі, емпатії та рівності прав кожного члена суспільства. Саме тому інклюзія в освіті є такою важливою для цивілізованого світу.

Наступною категорією, що впливає з попередньої, є інклюзивне освітнє середовище. Логічно передбачити, що інклюзивне освітнє середовище – це спеціально облаштоване та організоване середовище закладу освіти, де здобувач освіти з особливими освітніми потребами повністю здатний задовольнити свої фізіологічні, емоційні, освітні, розвиткові потреби.

Проблему інклюзивного освітнього середовища із різних позицій досліджують М. Андреєва, А. Запорожець, О. Ковшар, З. Мірошник, Л. Коваль, В. Козуля, І. Малишевська, О. Рассказова А. Колупаєва, І. Калініченко, К. Крутій К. Кольченко, Г. Нікуліна, П. Таланчук, М. Чайковський, О. Мартинчук, О. Чаркіна та інші.

І. Малишевська, визначаючи інклюзивне освітнє середовище приходиться до висновку, що це певна технологія інклюзивного навчання, спрямована на досягнення кінцевого результату – успішну соціалізацію дітей і молоді з особливими освітніми потребами [19].

В. Козуля, вивчаючи особливості інклюзивного середовища зауважує, що інклюзивне освітнє середовище – це специфічне середовище закладу освіти, спрямоване на забезпечення сприятливих умов для навчання і всебічного розвитку учнів (студентів) з різним рівнем здоров'я та освітніми потребами [13].

Ми розуміємо інклюзивне освітнє середовище як сукупність сприятливих умов для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами. Завданням закладу освіти є створити такі умови для учнів та студентів. Проте, завжди є певні перешкоди на шляху до ідеальних умов інклюзивного навчання. Однією з таких перешкод є бар'єрність.

Безбар'єрне освітнє середовище є предметом досліджень таких науковців як: Л. Байда, С. Зубченко, Ю. Каплан, О. Главацька, Н. Горішна, Г. Слезанська, Н. Скрипка, Ю. Кривінчук та інші.

Бар'єр – це те, що ускладнює особі отримати доступ до потрібних ресурсів. Бар'єри класифікуються за різними ознаками. Так, сьогодні виокремлюють бар'єри:

- фізичні (відсутність свободи самостійного пересування);
- економічні (різниця в оплаті труда);
- освітні (невідповідність освітніх установ потребам особи з особливими освітніми потребами);
- цифрові (відсутність доступу до цифровізації);
- соціальні (порушення громадянських прав особистості);
- інформаційні (відсутність доступу до інформації) [30].

В цілому, наше суспільство вже готове до подолання більшості бар'єрів, але для цього треба зробити багато важливих кроків. Рекламно-просвітницьку кампанію безбар'єрності українського суспільства розгорнула перша леді України Олена Зеленська. Була прийнята Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року, проте, війна 2022 року змінила пріоритети роботи першої леді та відтермінувала повну реалізацію її програми безбар'єрності.

Як наголошує перша леді України О. Зеленська: «Безбар'єрність – це філософія суспільства без обмежень. Це про внутрішню готовність створювати середовище, у якому буде комфортно всім. До Плану заходів залучена потужна команда – це представники влади разом із представниками громадськості. Я б навіть назвала це не План заходів, а План змін. І це про зміни, які можуть бути втілені в найближчі два роки та мають сприяти тому, щоб безбар'єрність стала новою суспільною нормою» [3].

Поняття безбар'єрності завжди йде в купі із інклюзією, адже це дійсно пов'язані поняття між собою та спільною метою – забезпечити рівні права та свободи усім верствам населення не зважаючи на індивідуальні особливості.

Соціальна безбар'єрність, перш за все, це такий вид безбар'єрності, який повністю залежить від людини, від соціуму. Переважна більшість соціальних бар'єрів – це стереотипи, пов'язані із інвалідністю, маломобільністю,

особливими освітніми потребами тощо. Відповідно, і позбавитися соціальних бар'єрів, за логікою, найпростіше. Для цього непотрібні додаткові кошти, перебудова інфраструктури, особливого транспорту тощо. Для подолання соціальних бар'єрів потрібно лише бажання людей бути толерантними, емпатійними та поважати одне одного незалежно від будь-яких умовностей.

1.2. Основні проблеми безбар'єрного середовища

Визначимо та проаналізуємо наявні сьогодні в освітній системі проблеми безбар'єрного середовища.

Почнемо з того, що є найбільш значущою та важкою для вирішення проблеми – недостатність фінансового забезпечення інклюзивного середовища. Відповідно, безбар'єрність також стає під питанням. Недостатнє фінансування пов'язано із складною економічною ситуацією в країні, особливо в часи пандемії та війни. Вагомим внеском в розвиток інклюзії у вітчизняному освітньому просторі є фінансова допомога європейських країн. Інші, більш розвинені в плані безбар'єрності країни, через гранти, донорські програми фінансування, надання безпосередньо обладнання для організації інклюзивного освітнього простору допомагають українським закладам освіти реалізовувати інклюзію так, як це має бути в проєвропейській цивілізованій країні.

Звісно, останнім часом на рівні держави можна спостерігати збільшення уваги до інклюзії. Це можна пояснити двома факторами: збільшення кількості осіб з особливими освітніми потребами та євроінтеграція.

Збільшення кількості осіб з особливими освітніми потребами – це не лише ознака того, що народжується більше дітей з інвалідністю. Це також є свідченням того, що батьки «особливих» дітей перестали їх стидатися. Сьогодні вже діє раннє втручання, коли дитину з народження або з моменту виявлення певних відхилень від норми у поведінці беруть на облік компетентні фахівці та починають реабілітацію, корекцію, лікування тощо, все залежить від

складності випадку та діагнозу дитини. Очевидно, що такі діти, які з раннього віку отримують кваліфіковану допомогу, здатні здобувати освіту, соціалізовуватися в дитячому та молодіжному колективі, взаємодіяти з іншими учасниками освітнього процесу.

Ще однією проблемою ефективного впровадження інклюзії та руйнування бар'єрів для осіб з особливими освітніми потребами, є соціальні стереотипи. В суспільстві, особливо серед представників старшого покоління, все ще існують стереотипи щодо дітей з особливими освітніми потребами. Це, скоріше за все, є наслідком політики радянських часів, коли пропагувалася лише сила, краса, фізична витривалість. Все, що не відповідало ідеальним критеріям – приховувалося. Саме тому в радянські часи було так багато будинків для інвалідів, інтернатів, спеціальних установ для душевно хворих тощо. ще на етапі пологового будинку із батьками особливої дитини проводилася робота для того, щоб таку дитину залишити в спеціальній установі. Батьків переконували в тому, що для таких дітей створюються найкращі умови, проте це не так. Замовчування проблеми, на жаль, саму проблему лише посилювало. Дітям навіть з неважкими діагнозами не давали жодного шансу на нормальне соціально активне життя, обмежуючи їхню волю, розвиток, освіту, спілкування із однолітками тощо. саме з тих часів, очевидно, все ще тягнуться певні соціальні стереотипи, які створюють бар'єри для активного впровадження інклюзії.

Ще однією проблемою безбар'єрного середовища є недостатня кількість кваліфікованого педагогічного персоналу. Логопеди, дефектологи, психологи, асистенти вчителя, безпосередньо педагоги, які працюють в класах – це ціла команда фахівців, які комплексно здатні забезпечити ефективний інклюзивний освітній процес.

Не можна не виділити ще одну проблему безбар'єрного освітнього середовища – складна соціально-політична обстановка в країні. Починаючи з 2020 року, коли ми усі переживали тотальний карантин, спричинений світовою пандемією COVID-19, а з лютого 2022 року – війну з російською федерацією.

Ці події змусили освітян перейти в дистанційний формат, що, звісно, негативно відобразилося на навчанні здобувачів з особливими освітніми потребами. Для учнів та студентів з особливими освітніми потребами систематичність та комплексність є визначальним фактором. Важливо, щоб навчання та виховний вплив з боку соціуму відбувався систематично. А соціально-педагогічний супровід має бути комплексним. Лише тоді варто розраховувати на позитивний результат в навчанні та загалом соціалізації здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Таким чином, ми з'ясували основні найбільш актуальні проблеми безбар'єрності, зокрема в освітньому середовищі. Звісно, визначити усі проблеми неможливо, адже соціум постійно змінюється, відповідно, змінюються і умови та можливості закладів освіти до створення інклюзії на належному рівні. Нижче на рис. 1.1. наводимо основні проблеми безбар'єрного середовища.

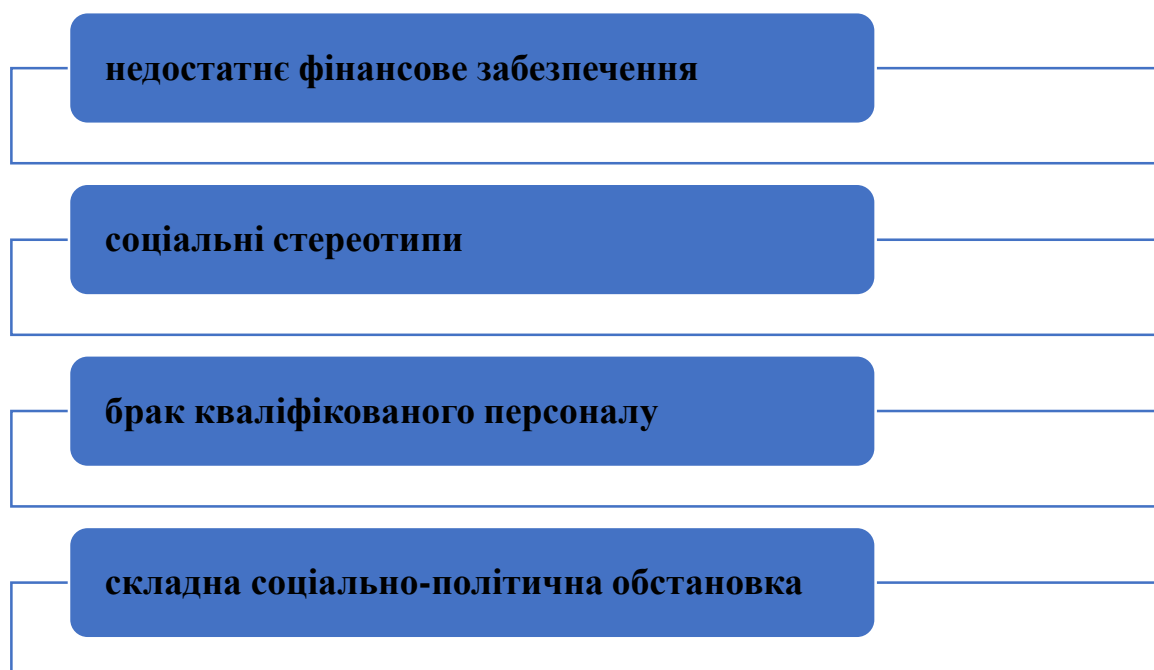

Рис. 1.1. Основні проблеми безбар'єрності в освітньому середовищі

1.3. Пріоритетні напрямки державної політики безбар'єрності

Як ми вже згадували, однією із важливих складових стрімкого розвитку інклюзії в Україні є її орієнтація на європейське співтовариство. Важливим кроком до приєднання до Європейського Союзу є унормування нормативно-правових актів, які визначають права та обов'язки громадян цивілізованого світу. Тобто, не може бути такого, щоб законодавство однієї країни обмежувало права людини, порушувало норми міжнародного права тощо.

За останні 20 років відбувся стрімкий розвиток правової бази щодо інклюзії. Багато нормативних документів зазнали змін, що пов'язано із необхідністю їхньої кореляції із міжнародними та європейськими документами. Пропонуємо розглянути нормативно-правову базу безбар'єрності в Україні.

Таблиця 1.1.

Нормативно-правова база безбар'єрності в Україні

<i>Нормативний акт</i>	<i>Основні положення акту</i>
Указ Президента України «Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні» [25]	Створення безбар'єрного простору в різних аспектах життя людини, рівних можливостей для всіх суспільних груп населення для самореалізації, здобуття освіти, працевлаштування, розвитку здібностей та потенціалу, забезпечення системного та комплексного підходу щодо реалізації принципів соціальної, економічної, політичної, цифрової та фізичної безбар'єрності, підтримуючи ініціативу громадськості
Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» [24]	Унормування особливостей організації інклюзивного навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами

<p>Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю [15]</p>	<p>Заохочення, захист і забезпечення повного й рівного здійснення всіма особами з інвалідністю всіх прав людини й основоположних свобод, а також заохочення поважання до притаманної їм гідності. Визнання, що до осіб з інвалідністю належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими.</p>
<p>ДБН «Інклюзивність будівель та споруд» [12]</p>	<p>Норми на проектування, будівництво нових та реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт та технічне переоснащення існуючих житлових будинків та громадських будівель і споруд, а також розумне їх пристосування з урахуванням потреб маломобільних груп населення</p>

Гуманітарна складова, до якої належить освіта загалом та інклюзія зокрема, завжди була під патронатом перших леді України. Так, дружина Президента України О. Зеленська активно займається питаннями безбар'єрності. Ще 2021 року було підготовлено та випущено на загал довідник безбар'єрності. Це, по суті, методичний дороговказ для тих, хто переймається питаннями інклюзії, а також для тих, хто нічого не знає про бар'єри, але має бажання дізнатися та активно долучатися до перетворення України на безбар'єрний простір.

У згаданому довіднику є декілька розділів, що тематично пов'язані між собою. Проаналізуємо їх.

Складові безбар'єрності. У цьому розділі йдеться про основи інклюзії та безбар'єрності. Наводяться основні поняття та терміни. Проблема інклюзії розглядається через призму філософії, гуманності та свідомості цивілізації.

Етика взаємодії у періоди стресу. У цьому розділі зібрано найкращі практики допомоги собі та близькій людині в період стресу, депресії, панічної атаки тощо. особа з особливими освітніми потребами – це не завжди спокійна

та врівноважена особистість. Часто, це діти з гіперактивною поведінкою, і їхнім батькам витримати 24 години на добу занадто важко. Цей розділ і для таких людей також.

У розділі під назвою «Слова» подано правильні, толерантні назви тих речей, з якими стикаються люди майже щодня, але називають неправильно. До того ж, в розділі йдеться про те, як словом можна поранити, а як – вилікувати.

Безбар'єрний календар нагадує усім нам важливі дати, яких все ще немає в календарях. Варто зазначити, що дати в цьому календарі не тільки про інклюзію, а й про безбар'єрність загалом. Наприклад, Міжнародний день шульги, Міжнародний день молоді, Всесвітній день гуманітарної допомоги, Європейський день пам'яті жертв сталінізму і нацизму тощо.

У воєнний час. Розділ, доповнений до довідника після 24 лютого 2022 року. В ньому йдеться про те, як пережити війну, як захиститися. Надано поради психологів, лікарів, соціальних працівників. Окрім цього, розділ постійно оновлюється доповнюється корисною інформацією відповідно до викликів війни.

Ми переконані, що такий довідник безбар'єрності є надзвичайно важливим продуктом для людей, які мають громадянську позицію, власну думку та прагнуть до встановлення соціальної рівності.

Ще одним важливим документом, на наше переконання, є Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі, яка схвалена Указом Президента України від 25 травня 2020 року № 195/2020. Стратегія являє собою документ, який складається із таких розділів:

- загальні положення (взаємозв'язок із іншими документами, обґрунтування потреби в набутті освіти усіма без виключення, визначення компетенцій здобувачів освіти з особливими освітніми потребами);
- сучасний стан розбудови безпечного і здорового освітнього середовища та проблеми, які потребують вирішення (сукупність умов

для організації безпечного та здорового освітнього середовища, причини та проблеми невідповідності безбар'єрності освітнього середовища заданим параметрам);

- мета, стратегічні цілі та основні завдання Національної стратегії (визначення мети, принципів діяльності, цілей та завдань, реалізація яких забезпечить успішну побудову безбар'єрного освітнього середовища);
- очікувані результати реалізації Національної стратегії (прогнозування результатів реалізації етапів Національної стратегії);
- реалізація, моніторинг та оцінка виконання Національної стратегії (визначення суб'єктів реалізації Національної стратегії);
- Фінансове забезпечення реалізації Національної стратегії [21].

Таким чином, аналіз чинної нормативно-правової бази з проблеми безбар'єрності дав змогу визначити, що на рівні держави робляться відповідні кроки для досягнення ключової мети – розвиток безбар'єрності та доступного соціального простору для усіх громадян України.

Висновки до першого розділу

У першому розділі кваліфікаційного дослідження проаналізовано категоріальний апарат, уточнено основні поняття. Так, визначено, що до сьогодні немає єдиного тлумачення інклюзії. Ми розуміємо її як спосіб забезпечити однакові умови для здобуття освіти усіма верствами населення. окрім того, з'ясовано сутність понять «освітнє середовище», «інклюзивний освітній простір», «безбар'єрність».

Визначено основні проблеми, які створюють бар'єри, зокрема і для активного розвитку інклюзії в освіті. До таких проблем ми відносимо: недостатнє фінансування освітньої галузі, зокрема в частині забезпечення інклюзивного навчання; наявність соціальних стереотипів, що зумовлено історично; брак кваліфікованого педагогічного персоналу задля виконання

умов повного інклюзивного середовища; складна та мінлива соціально-економічна та політична ситуація в країні, що на пряму відображається на розвитку освітньої галузі.

Проаналізовано основні нормативно-правові акти щодо забезпечення безбар'єрності в Україні. З'ясовано, що вітчизняне законодавство повністю відповідає нормам європейського та міжнародного права в питаннях інклюзії та безбар'єрності. Залишається лише реалізувати в повному обсязі ті програми, стратегії, які розроблені та спрямовані на забезпечення безбар'єрного простору в Україні.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ

2.1. Соціальні бар'єри в освітньому середовищі

Сучасний заклад освіти має усі перспективи для успішного входження в європейське освітнє середовище. Практика впровадження новітніх технологій навчання, стрімка цифровізація освітнього процесу – все це є показниками розвитку вітчизняних закладів освіти.

Проте, варто згадати і про такі показники, як:

- низький рівень комп'ютеризації закладів освіти, зокрема в селах та невеликих містечках;
- наявність бар'єрів для реалізації інклюзивного навчання;
- недостатній рівень фінансування освітньої галузі;
- стереотипи батьків здобувачів освіти щодо інклюзії;
- низька громадянська свідомість щодо рівності прав здобуття освіти усіма дітьми незалежно від рівня інклюзії тощо.

Такі негативні показники, на жаль, все ще інколи прослідковуються в нашому суспільстві. Це свідчить про наявні соціальні бар'єри в інклюзивному освітньому просторі.

Соціальні бар'єри все ще сьогодні перешкоджають інклюзивній освіті кількома способами.

По-перше, вони можуть призводити до дискримінації та виключення дітей з інклюзією. Наприклад, діти з особливими освітніми потребами можуть бути віднесені до спеціалізованих освітніх закладів, що може призвести до їх ізоляції від інших дітей.

По-друге, соціальні бар'єри можуть призводити до недостатнього фінансування інклюзивної освіти. Наприклад, школи можуть не мати достатніх ресурсів для забезпечення підтримки дітям з особливими освітніми потребами.

По-третє, соціальні бар'єри можуть призводити до негативного ставлення до дітей з ООП з боку інших учнів та вчителів. Наприклад, діти з ООП можуть зазнавати цькування та дискримінації з боку інших учнів.

Ось деякі конкретні приклади того, як соціальні бар'єри можуть перешкоджати інклюзивній освіті.

Стереотипи та упередження. Соціальні стереотипи та упередження щодо дітей з ООП можуть призводити до того, що їх не сприйматимуть як рівних іншим учням. Наприклад, діти з ООП можуть вважатися менш розумними або здатними, ніж інші діти.

Нестача ресурсів. Школи можуть не мати достатніх ресурсів для забезпечення підтримки дітям з ООП. Наприклад, школи можуть не мати достатньої кількості вчителів, які мають досвід роботи з дітьми з ООП, або вони можуть не мати доступу до необхідного обладнання та матеріалів.

Негативне ставлення. Діти з ООП можуть зазнавати цькування та дискримінації з боку інших учнів та вчителів. Наприклад, дітей з ООП можуть називати образливими словами або вони можуть бути відсторонені від інших учнів.

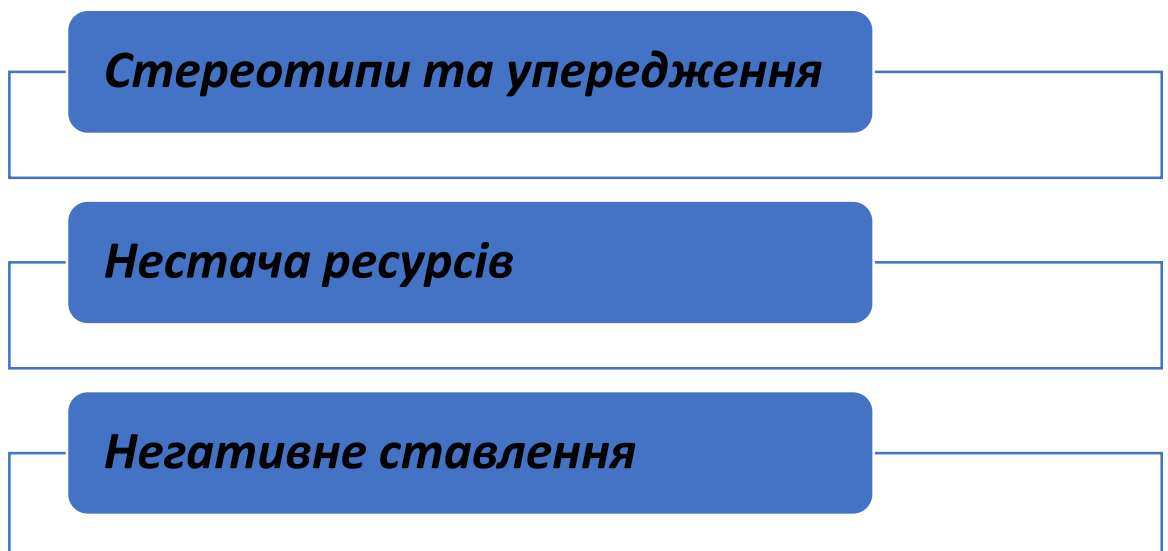

Рис .2.1. Соціальні бар'єри в освітньому середовищі.

Щоб подолати соціальні бар'єри в освітньому середовищі, необхідно вживати заходів на всіх рівнях, від місцевого до глобального. На рівні школи необхідно проводити освітні заходи, спрямовані на підвищення обізнаності про інклюзивну освіту та боротьбу зі стереотипами та упередженнями. Також необхідно забезпечити достатні ресурси для підтримки дітей з ООП. На рівні держави та міжнародного співтовариства необхідно розробляти та впроваджувати політики та програми, які сприятимуть інклюзивній освіті.

Для більш ґрунтовного аналізу соціальних бар'єрів в освітньому закладі ми провели дослідження на базі Зорянського ліцею Пятихатської міської ради Дніпропетровської області. В закладі навчається 252 учні з першого по одинадцятий класи. На сьогоднішній день в закладі освіти немає інклюзивних класів, тобто немає здобувачів освіти із особливими освітніми потребами. Цей факт, очевидно, свідчить про недостатню організацію освітньої діяльності педагогічного колективу, адже статистика говорить про те, що дітей з особливими освітніми потребами достатньо, але інклюзивного навчання немає. Є троє учнів на домашньому навчанні, що підтверджує наявність особливих освітніх потреб серед здобувачів освіти, проте діти обмежені в доступі до навчання в закладі в учнівському колективі.

Інформаційний сайт закладу освіти наповнений корисною актуальною інформацією щодо різних аспектів освітнього процесу. Проте немає інформації щодо особливостей організації інклюзивного навчання. В розділі «Поради для батьків» можна знайти матеріали щодо особливостей профорієнтації старшокласників, як допомогти старшокласнику успішно скласти екзамени, поради психолога для батьків молодших школярів, є правила надання допомоги та самоконтролю. Але немає інформації про те, як допомогти дитині з особливими освітніми потребами соціалізуватися, як батькам забезпечити всебічний гармонійний розвиток таких дітей.

Варто відмітити наповнення рубрики «Стоп булінг», що свідчить про високу методичну та організаційну діяльність в закладі освіти.

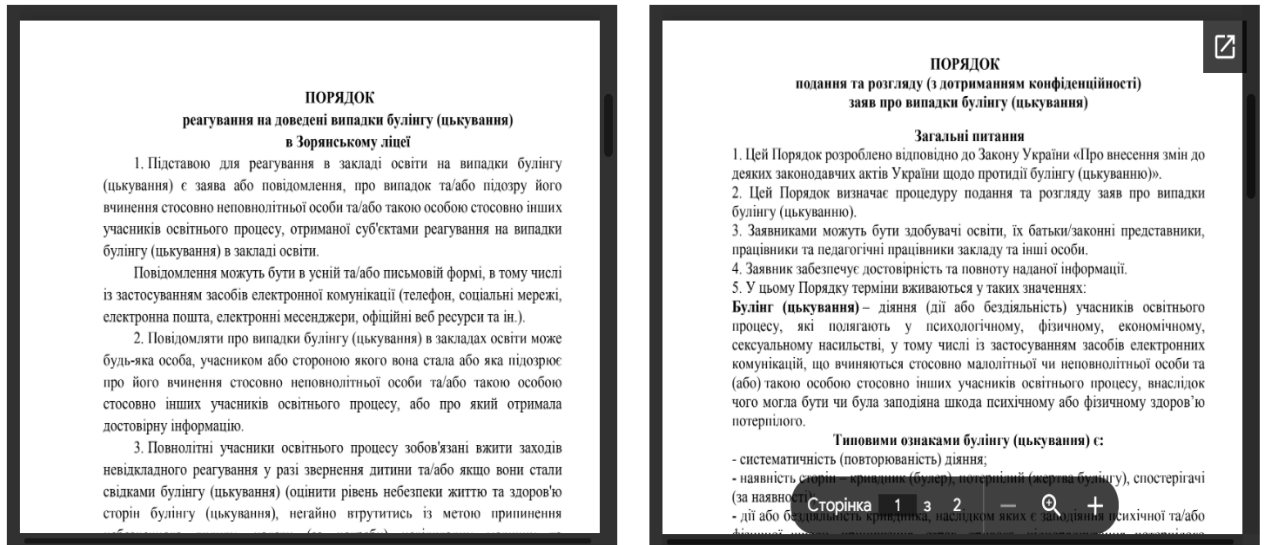

Рис. 2.2. Інформаційні матеріали рубрики «Стоп булінг»

Проведений аналіз освітнього середовища Зорянського ліцею П'ятихатської міської ради дав змогу констатувати, що проблема інклюзії все ще актуальна, адже наявні соціальні бар'єри негативно впливають на реалізацію цієї важливої складової рівного доступу до освіти для усіх здобувачів освіти. На жаль, до сьогодні все ще спостерігається соціальна ізоляція осіб з особливими освітніми потребами, незважаючи на те, що на державному рівні ця тема піднімається вже давно, розроблено багато методичних рекомендацій, вказівок, навчальних матеріалів тощо.

2.2. Визначення комплексу умов впровадження соціальної безбар'єрності в освітньому середовищі

Як ми вже з'ясували, соціальні бар'єри все ще є основною проблемою ефективного впровадження інклюзії в закладах освіти. Аналіз наукових джерел з означеної проблеми, визначення особливостей інклюзивного освітнього

простору, вивчення нормативних документів дало змогу визначити комплекс умов впровадження соціальної безбар'єрності в освітньому середовищі.

Ми вважаємо, що найпершою умовою подолання соціальних бар'єрів на шляху інклюзивного навчання має стати проведення **соціальної рекламно-інформаційної кампанії з розвіювання міфів** щодо інклюзії та дітей з особливими освітніми потребами.

Звідки беруться стереотипи щодо інклюзії? Відповідь на це питання не буде однозначною, адже інклюзія – поняття досить нове, а велика частина людей негативно сприймає нововведення. Окрім того, діти і особи з інвалідністю завжди сприймалися суспільством як такі, що не відповідають певним нав'язаним стандартам. Таким чином, сформовані протягом століть стереотипи щодо інклюзії негативно впливають на її впровадження та розвиток. Професійний підхід до створення якісної реклами має забезпечити зниження стереотипізації проблеми інклюзії і, одночасно, забезпечити підвищення рівня обізнаності щодо безбар'єрності в освіті. Соціальна реклама може бути у вигляді плакатів, банерів, листівок, постерів. Це також можуть бути відеоролики на телебаченні та в мережі інтернет, аудіореклама на радіо. Ми переконані, чим більше людей отримає якісну достовірну інформацію про інклюзію та соціальну безбар'єрність, тим більше осіб з особливими освітніми потребами зможуть бути залучені до навчання в колективах, пройдуть успішну соціалізацію тощо.

Наступною умовою подолання соціальних бар'єрів в освітньому середовищі має стати **підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників**. З огляду на те, що сьогодні інклюзія стає все більш популярною, то необхідно постійно удосконалювати педагогічну майстерність вчителів. Педагоги в усі часи користувалися авторитетом в суспільстві, тож варто цей факт використовувати на користь інклюзії. Педагогічні працівники мають змогу навіть в умовах дистанційної освіти постійно підвищувати свої професійні навички, удосконалювати педагогічну майстерність, оволодівати новітніми освітніми технологіями. Сьогодні як на державному рівні, так і на

локальному проводиться багато тренінгів, вебінарів, засідань «круглого столу» на тему безбар'єрності в освіті, інклюзивного навчання, особливостей здобуття освіти дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами тощо.

Від учителя залежить формування світогляду здобувачів освіти. соціальні бар'єри, які тим чи іншим чином проявляються в закладі освіти, мають бути знівельовані саме педагогічними працівниками, адже саме вони транслиують сучасні погляди на освіту на усіх інших учасників освітнього процесу. Якщо вчитель може проявляти емпатію, співпереживання, толерантність, відповідальність за освіту дітей з особливими освітніми потребами, то і здобувачів освіти, їхні батьки також зможуть опанувати такі навички. Звісно, ми розуміємо, що за один день дива не станеться, і не зможуть усі члени соціуму однаково позитивно сприймати інклюзію та руйнування соціальних бар'єрів. Проте, треба постійно прагнути цього, застосовувати новітні технології, вивчати міжнародний досвід та кращі вітчизняні практики впровадження інклюзивного навчання.

Ще однією умовою ефективного, на наше переконання, подолання соціальних бар'єрів, має стати ***висвітлення для громадськості результатів інклюзивного навчання***. Немає нічого більш показового, ніж порівняння результатів так би мовити «до» і «після». Про переваги інклюзивного навчання говорять багато науковців, практиків, батьків, педагогів. Позитивна динаміка у психічному, інтелектуальному розвитку, соціалізація, розвиток творчих здібностей – це далеко не повний перелік переваг від інклюзії. Усі діти рівні у правах на здобуття освіти. Тож, варто це право реалізовувати у повсякденному житті дитини з особливими освітніми потребами. Якщо у закладі освіти реалізовується інклюзивна освіта, то варто запрошувати до співпраці органи місцевої влади, громадські організації, привертати увагу до цього факту, афішувати набір дітей в інклюзивні класи, показувати переваги такого навчання. Освітні заклади, як правило, розташовуються в спальних районах, де багато мешканців знайомі один з одним. Розповсюдження інформації про

інклюзивну освіту відбувається із вуст в уста, що також є позитивним фактором до руйнування соціальних бар'єрів в цьому питанні.

Таким чином, ми визначили комплекс умов для подолання соціальних бар'єрів при інклюзивному навчанні. Очевидно, передбачити усі умови неможливо, адже багато факторів успішної інклюзії залежить від місця розташування закладу, професійної компетентності педагогічного колективу, бажання батьків та позиції громадськості, місцевої влади. Ми розуміємо, що до сьогодні все ще існує багато проблем з реалізацією права кожного здобувача освіти на навчання в умовах колективу однолітків.

На рис. 2.3. унаочнено комплекс умов, які, на наше переконання, мають сприяти подоланню соціальних бар'єрів в соціумі для успішного впровадження інклюзивної освіти.

перша умова

проведення соціальної рекламної-інформаційної кампанії з розвіювання міфів

друга умова

підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників

третя умова

висвітлення для громадськості результатів інклюзивного навчання

Рис. 2.3. Умови впровадження соціальної безбар'єрності в освітньому середовищі

2.3. Програма заходів з розвитку соціальної безбар'єрності

Аналіз освітнього середовища Зорянського ліцею дав змогу виявити наявні проблеми з упровадження інклюзивного навчання. Передбачаємо, що розвиток інклюзивного підходу все одно буде поширюватися і на заклади освіти малих селищ і сіл, тому вважаємо доречним та своєчасним розробити програму заходів із розвитку соціальної безбар'єрності в умовах закладу освіти.

Таблиця 2.1.

Програма заходів з розвитку соціальної безбар'єрності

<i>Форма проведення</i>	<i>Цільова група</i>	<i>Очікуваний результат</i>
Просвітницький захід «Рівні права для усіх дітей на планеті»	Об'єднана територіальна громада	Розповсюдження інформації про інклюзивне навчання, його переваги, перспективи для дітей з особливими освітніми потребами
Лекторій для батьківського комітету закладу освіти «Переваги інклюзивної освіти»	Батьківські комітети класів, педагогічні працівники	Підвищення рівня обізнаності батьків щодо особливостей інклюзивної освіти; подолання соціальних бар'єрів, заснованих на стереотипах
Виготовлення та розповсюдження соціальної реклами «Ми – різні, Ми – рівні!»	Об'єднана територіальна громада, учасники освітнього процесу	Покращення обізнаності населення щодо державної

		програми безбар'єрності
Інформаційно-просвітницький семінар для учнів старших класів «Усвідомлене батьківство: ризики, виклики»	Здобувачі освіти 15-17 років	Інформування підлітків щодо майбутнього батьківства, висвітлення ризиків ранніх вагітностей, наслідків інфекційних хвороб, що можуть призвести до народження дітей з інвалідністю
Флешмоб до Всесвітнього дня захисту осіб з інвалідністю	Здобувачі освіти, педагогічні працівники, батьки	Підтримка осіб з інвалідністю, інтеграція їх у соціум як повноправних членів
Розповсюдження актуальної достовірної інформації про інклюзію в соціальних мережах	діти, молодь громади	Пропагування інклюзії як невід'ємної складової європейської інтеграції України
Виховний захід «Бар'єри, створені на міфах»	Учні середніх класів	Розвінчування міфів та стереотипів щодо інклюзивності, особливих освітніх потреб
Конкурс малюнків на тему толерантності	Учні молодших класів	Формування толерантного ставлення до усіх людей, розвиток творчих здібностей на

		засадах аксіологічного підходу
Засідання круглого столу на тему «Подолання соціальної бар'єрності в освітньому просторі»	Педагогічний колектив закладу освіти, представники районного, міського відділів освіти	Підвищення професійної компетентності педагогічних працівників щодо питань інклюзії та соціальної безбар'єрності
Науково-методична конференція для педагогічних працівників «Впровадження інклюзивного навчання на засадах інноваційного підходу»	Педагогічні працівники, представники наукової спільноти, громадськість	Розробка методичного забезпечення інклюзивного навчання та соціальної безбар'єрності

Таким чином, ми вважаємо запропоновану програму заходів такою, що може бути корисною для впровадження інклюзивної освіти, подолання соціальних та інших бар'єрів, руйнування міфів щодо дітей з особливими освітніми потребами і об'єднаній територіальній громаді. Ми намагалися охопити усіх дотичних до цієї проблеми учасників: безперечно самих дітей з особливими освітніми потребами та їхніх батьків, педагогічний колектив, наукову спільноту, громадськість, засоби масової інформації, представників виконавчої влади тощо. реалізація заходів означеної програми сприятиме покращенню сприйняття інклюзії в соціумі, допоможе людям, які цього потребують, краще та сміливіше інтегруватися в суспільстві.

Висновки до другого розділу

У другому розділі кваліфікаційного дослідження ми проаналізували освітнє середовище закладу, а саме Зорянського ліцею П'ятихатської міської ради Дніпропетровської області. З'ясовано, що у закладі немає інклюзивних класів, що, очевидно, пов'язане із декількома важливими факторами, одним з яких – соціальні бар'єри. Ми все ще визнаємо існуючу проблему стереотипного ставлення до дітей та осіб з особливими освітніми потребами.

Визначені основні соціальні бар'єри в освітньому середовищі, а саме:

- стереотипи та упереджене ставлення з боку мало освічених представників суспільства;
- нестача ресурсів (матеріальних, фінансових, людських) задля комплексної реалізації інклюзивного навчання в окремих територіальних громадах;
- негативне ставлення до проєвропейських поглядів щодо безбар'єрності, зокрема в освіті.

Обґрунтовано комплекс умов подолання соціальних бар'єрів в освітньому середовищі, зокрема: проведення соціальної рекламної інформаційної кампанії з розвіювання міфів щодо інклюзії та дітей з особливими освітніми потребами; підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників; висвітлення для громадськості результатів інклюзивного навчання. Очевидно, що такий перелік умов не є вичерпним та може залежати від різноманітних факторів.

На основі ґрунтовного аналізу розроблено програму заходів із подолання соціальних бар'єрів на шляху упровадження інклюзивного навчання. До таких заходів ми відносимо: тренінги, лекторії, науково-методичні засідання та конференції, творчі конкурси, виховні години для здобувачів освіти, соціальну рекламу для громадськості тощо.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

3.1. Роль стереотипів у формуванні інклюзивної культури

Проблема стереотипів існує рівно стільки ж, скільки існує соціум. Завжди знаходилися люди, які нав'язували своє бачення ситуації, інколи навіть тиснули на інших людей своїм авторитетом, «продавлюючи» певну стереотипну модель. До сьогодні ми констатуємо наявність соціальних стереотипів у нашому цивілізованому суспільстві. До прикладу, все ще вважається, що в розлученні завжди винна жінка, що вона не змогла зберегти чоловіка і сім'ю. Якщо у подружньої пари немає дітей, то першочергово винна жінка. Це також, на жаль, стереотип, який все ще існує. Одинока мати не може нормально виховувати дитину – це стереотип. Людина, яка втратила роботу обов'язково почне пити або красти – знову стереотип. Багатодітна родина обов'язково має бути бідною. Це також хибний стереотип, нав'язаний суспільством.

Стереотип – суспільно прийнятна думка, яка не відображає реальних речей, проте сприймається великою кількістю людей як об'єктивне явище. Варто сказати, що стереотипи не завжди бувають негативні та хибні. Наприклад, існують позитивні стереотипи, на кшталт: всі вчителі – розумні, ввічливі люди; усі лікарі завжди ходять в білих халатах; усі пожежники – високі, молоді і гарні хлопці тощо. Тобто, інколи стереотипи зовсім не є шкідливими, проте і корисними їх важко назвати.

У формуванні інклюзивної культури сучасного здобувача освіти мають брати участь абсолютно усі – батьки, педагоги, громадськість. Адже діти дивляться і повторюють за дорослими, копіюючи їхню манеру, ставлення до певного явища. Тож, якщо усі дорослі будуть проявляти високий рівень

толерантності, емпатії та інклюзивної культури, то і наші діти будуть такими ж відповідальними громадянами своєї держави.

Задля досягнення позитивного результату у формуванні інклюзивної культури варто позбутися тих стереотипів, які безпосередньо впливають на таку культуру.

Визначимо декілька найбільш актуальних стереотипів щодо інклюзії та обґрунтуємо їх вплив на формування інклюзивної культури в суспільстві.

Рис. 3.1. Стереотипи щодо інклюзії

Діти з особливими освітніми потребами повинні навчатися вдома за індивідуальною програмою.

Дійсно, існує багаторічна практика індивідуального навчання дітей. Але це стосується і залишається до сьогодні актуальним у випадку, якщо дитина фізично не може пересуватися, має хворобу, яка становить небезпеку для оточуючих, або дитина тимчасово обмежена в русі (гіпс на нозі, післяопераційний період, травми голови тощо). В інших випадках домашнє навчання лише обмежує процесі соціалізації особистості. тож, стереотип відносно домашнього навчання має бути знівельовано як такий, що вже є застарілим.

Дітям з інвалідністю не обов'язково навчатися, адже вони все одно не зможуть працювати.

Цей стереотип радянських часів, коли в суспільстві взагалі було не прийнято говорити про інвалідність як явище. До того ж, особам з інвалідністю практично було неможливо влаштуватися на роботу. Сьогодні часи кардинально змінилися, люди з інвалідністю є активним громадськими діячами, політиками, вчителями, діячами культури та мистецтва. Сьогодні ми усі разом навчаємося, спілкуємося, влаштовуємося на роботу тощо. такий стереотип ще недовго буде існувати в суспільстві, проте сьогодні все ще існує.

Для «особливих» дітей повинні бути особливі умови навчання.

Такий стереотип все ще має місце серед людей, які ніколи в житті не стикалися із інвалідністю. Інвалідність – це фізичний стан особи, який може бути тимчасовим або постійним, та який може обмежувати здатність самостійно пересуватися тощо. В переважній більшості інвалідність є діагнозом, який записано в медичній картці пацієнта. А вже відсутність інклюзивної культури спричинює як правило повну ізоляцію осіб з інвалідністю від нормального повноцінного життя. Абсолютно хибною є думка про те, що дітям з особливими освітніми потребами мають створюватися окремі умови для здобуття освіти. Практика європейських країн доводить ефективність включення дітей в однакові умови здобуття освіти, що ще раз підкреслює важливість інклюзії в освітньому середовищі.

Здорові діти мають вчитися і гратися разом із таким ж здоровими дітьми.

Тільки малодушні люди можуть розділяти дітей за ознакою фізичного стану. Це свідчить про низьку освіченість, небажання бути толерантним та вияв низького рівня морального виховання. На рівні міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актів регламентовано однакове право дитини на освіту, всебічний розвиток, охорону здоров'я тощо. усі діти мають однакове право здобувати освіту в закладі освіти. І саме безбар'єрність стане позитивною умовою впровадження інклюзивного навчання на рівні громади.

Люди з інвалідністю викликають жалість, тож не варто, щоб вони вели яскраве світське життя.

Цей стереотип вже не має місця в цивілізованому суспільстві, проте ми визнаємо його наявність. На жаль, низька обізнаність громадськості щодо інклюзії, безбар'єрності, особливих освітніх потреб може свідчити про існування таких стереотипів. Підвищення рівня інклюзивної культури може допомогти назавжди позбутися від стереотипів щодо осіб з інвалідністю.

Отже, ми визнаємо, що у сучасному соціумі все ще є стереотипи, які відносяться до інклюзії, інвалідності, особливих освітніх потреб.

У наступному підрозділі ми пропонуємо методичні рекомендації педагогічним працівникам і батькам з впровадження безбар'єрного освітнього середовища.

3.2. Методичні рекомендації педагогам та батькам з впровадження безбар'єрного освітнього середовища

Наша кваліфікаційна робота спрямована на пошук оптимальних умов покращення інклюзивного освітнього простору. Ми досліджуємо проблему низького рівня інклюзії в громаді через соціальні стереотипи та бар'єри. Саме ці негативні фактори є гальмом на шляху інтенсивного впровадження інклюзії. Разом з тим, ми визначаємо і багато зроблених позитивних кроків на рівні держави задля пропагування та впровадження інклюзивного навчання в громадах по всіх Україні.

Пропонуємо методичні рекомендації, дотримання яких може знизити рівень соціальних бар'єрів в освітньому середовищі.

Підвищення рівня інклюзивної культури батьків.

Проведення систематичних роз'яснювальних, інформаційних, просвітницьких заходів для батьків здобувачів освіти має забезпечити поступове покращення рівня інклюзивної культури в громаді. Батьки проводять із дітьми багато часу вдома, тож мають транслювати для своїх дітей

правильні установки щодо інклюзії, особливих освітніх потреб, інвалідності тощо. Для роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами варто залучати шкільного психолога, адже виховувати дитину з певними відхиленнями нелегка задача. Батьки також схильні до емоційного вигорання, зневіри, стресів, депресій тощо. Їм важко інколи звикнути до особливостей власних дітей, і тому психолог може допомогти і такій ситуації, допомогти розібратися в проблемі, прийняти ситуацію.

Публічна політика закладу освіти.

У справі поширення правдивої інформації для населення громади варто застосовувати усі доступні для цього методи і технології. Заклад освіти має бути відкритим соціальним інститутом для кожного члена громади, а значить треба популяризувати усі види діяльності, усі можливості для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, для їхніх батьків тощо. подолати соціальні бар'єри стане можливим через руйнування міфів та стереотипів щодо цієї проблеми.

Підтримка інклюзивних заходів в освітньому закладі та громаді.

Знову ж таки, говоримо про максимальне сприяння поширенню правдивої інформації щодо організації інклюзивного навчання в закладі освіти та громаді. Організація інклюзивних заходів, залучення засобів масової інформації, громадськості, представників інших соціально важливих структур мають сприяти усвідомленому ставленню усіх громадян до інклюзії як звичайного явища. В такого роду заходах зможуть брати участь діти з особливими освітніми потребами, їхні батьки, однокласники, що підкреслить однакові можливості та права кожного учасника освітнього процесу. А також приверне увагу громадськості до такого європейського нормального явища як інклюзія.

Власний приклад учасників освітнього процесу.

Ця рекомендація може здатися подібною до попередньої, проте ми виокремлюємо виключно освітній процес від повсякденного життя особистості. На наше переконання, інклюзивна культура має бути сформована

та поширена за межами освітніх закладів. Для цього усі без виключення учасники освітнього процесу (учні, їхні батьки, педагогічний колектив) мають проявляти відповідну громадянську позицію в питаннях інклюзії в освітньому процесі.

Безбар'єрність і доступність.

Реалізація цієї поради може відбуватися через виконання серії спланованих протягом навчального року заходів: тематичні виставки, конкурси, навчальні квести та тренінги, перегляд відеофільмів, зустрічі із представниками різних соціальних організацій та установ. Такі заходи мають спрямовуватися на підтримку інклюзії в освіті та соціальному середовищі, запобігати поширенню дискримінації за ознакою фізичного здоров'я, руйнувати стереотипи та бар'єри на шляху до формування європейських цінностей в здобуття освіти усіма здобувачами на рівних правах.

Рис. 3.2. Методичні рекомендації щодо впровадження безбар'єрного освітнього середовища

Діалог. Обговорення. Компроміс.

Будь-яка діяльність буде мати успіх при колективному підході. Особливо, якщо це стосується процесу навчання, зокрема дітей з особливими освітніми потребами. Ми переконані, що в питанні впровадження безбар'єрного

освітнього процесу в громаді необхідно дотримуватися системи роботи за принципом триєдності: ведення діалогу – обговорення усіх питань – пошук оптимальних компромісних рішень. Тільки із застосуванням такого принципу ми зможемо досягти бажаного результату в справі соціальної безбар'єрності в освітньому середовищі.

Отже, проведене дослідження дало нам змогу визначити комплекс методичних порад, дотримання яких, на наше переконання, здатне покращити ситуацію із впровадженням інклюзії в освіті, зруйнувати стереотипи і соціальні бар'єри, а також підвищити рівень інклюзивної культури як здобувачів освіти, так і інших членів громади.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі кваліфікаційного дослідження ми визначили основні стереотипи, які становлять перешкоди на шляху формування інклюзивної культури особистості. до таких стереотипів ми відносимо: діти з особливими освітніми потребами повинні навчатися вдома за індивідуальною програмою; дітям з інвалідністю не обов'язково навчатися, адже вони все одно не зможуть працювати; для «особливих» дітей повинні бути особливі умови навчання; здорові діти мають вчитися і гратися разом із таким ж здоровими дітьми; люди з інвалідністю викликають жалість, тож не варто, щоб вони вели яскраве світське життя.

На основі глибокого теоретичного аналізу нами розроблені методичні рекомендації із провадження інклюзивної освіти без соціальних бар'єрів, зокрема ми переконані, що публічна політика закладу освіти, доступність інформації, підтримка інклюзивних заходів, діалог, пошук компромісів між усіма зацікавленими сторонами здатні підвищити рівень інклюзивної культури в громаді та покращити освітній процес на засадах безбар'єрності та доступності для усіх здобувачів освіти.

ВИСНОВКИ

У сучасному суспільстві все ще існують стереотипи та негативне ставлення щодо людей з особливими потребами. На міжнародному рівні робиться багато важливих кроків для того, щоб максимально сприяти інтеграції людей з інвалідністю в соціальну інфраструктуру. В Україні активно впроваджуються програми та національні стратегії з розвитку інклюзивної освіти, соціальної безбар'єрності. Саме тому проблему соціальних бар'єрів в освітньому середовищі ми вважаємо актуальною та такою, що потребує комплексного вирішення.

Проблема безбар'єрності середовища була піднята на широкий загал не так давно. Основними причинами того, чому так довго ця проблема замовчувалася, є пострадянський вплив, стереотипи, наявність більш важливих проблем в соціальній сфері. Разом з тим, громадськість насправді недооцінювала масштаби проблеми бар'єрів в соціумі, і коли тема була піднята, то з'ясувалося багато її аспектів.

До сьогодні все ще залишаються недостатньо дослідженими питання безбар'єрності в Україні в освітній площині; існує потреба в розробці методичного забезпечення для організації безбар'єрного освітнього середовища; дослідження причин збільшення кількості здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

У першому розділі кваліфікаційного дослідження проаналізовано категоріальний апарат, уточнено базові та дотичні до теми поняття. Так, визначено, що до сьогодні немає єдиного тлумачення інклюзії. Ми розуміємо її як спосіб забезпечити однакові умови для здобуття освіти усіма верствами населення. Окрім того, з'ясовано сутність понять «освітнє середовище», «інклюзивний освітній простір», «безбар'єрність».

Визначено основні проблеми, які створюють бар'єри, зокрема і для активного розвитку інклюзії в освіті. До таких проблем ми відносимо: недостатнє фінансування освітньої галузі, зокрема в частині забезпечення

інклюзивного навчання; наявність соціальних стереотипів, що зумовлено історично; брак кваліфікованого педагогічного персоналу задля виконання умов повного інклюзивного середовища; складна та мінлива соціально-економічна та політична ситуація в країні, що напряду відображається на розвитку освітньої галузі.

Проаналізовано основні нормативно-правові акти щодо забезпечення безбар'єрності в Україні. З'ясовано, що вітчизняне законодавство повністю відповідає нормам європейського та міжнародного права в питаннях інклюзії та безбар'єрності. Залишається лише реалізувати в повному обсязі ті програми, стратегії, які розроблені та спрямовані на забезпечення безбар'єрного простору в Україні.

У другому розділі кваліфікаційного дослідження ми проаналізували освітнє середовище закладу, а саме Зорянського ліцею П'ятихатської міської ради Дніпропетровської області. З'ясовано, що у закладі немає інклюзивних класів, що, очевидно, пов'язане із декількома важливими факторами, одним з яких – соціальні бар'єри. Ми все ще визнаємо існуючу проблему стереотипного ставлення до дітей та осіб з особливими освітніми потребами.

Визначені основні соціальні бар'єри в освітньому середовищі, а саме:

- стереотипи та упереджене ставлення з боку мало освічених представників суспільства;
- нестача ресурсів (матеріальних, фінансових, людських) задля комплексної реалізації інклюзивного навчання в окремих територіальних громадах;
- негативне ставлення до проєвропейських поглядів щодо безбар'єрності, зокрема в освіті.

Обґрунтовано комплекс умов подолання соціальних бар'єрів в освітньому середовищі, зокрема: проведення соціальної рекламної інформаційної кампанії з розвіювання міфів щодо інклюзії та дітей з особливими освітніми потребами; підвищення рівня професійної компетентності педагогічних працівників; висвітлення для громадськості

результатів інклюзивного навчання. Очевидно, що такий перелік умов не є вичерпним та може залежати від різноманітних факторів.

На основі ґрунтовного аналізу розроблено програму заходів із подолання соціальних бар'єрів на шляху упровадження інклюзивного навчання. До таких заходів ми відносимо: тренінги, лекторії, науково-методичні засідання та конференції, творчі конкурси, виховні години для здобувачів освіти, соціальну рекламу для громадськості тощо.

У третьому розділі кваліфікаційного дослідження ми визначили основні стереотипи, які становлять перешкоди на шляху формування інклюзивної культури особистості. до таких стереотипів ми відносимо: діти з особливими освітніми потребами повинні навчатися вдома за індивідуальною програмою; дітям з інвалідністю не обов'язково навчатися, адже вони все одно не зможуть працювати; для «особливих» дітей повинні бути особливі умови навчання; здорові діти мають вчитися і гратися разом із таким ж здоровими дітьми; люди з інвалідністю викликають жалість, тож не варто, щоб вони вели яскраве світське життя.

На основі глибокого теоретичного аналізу нами розроблені методичні рекомендації із провадження інклюзивної освіти без соціальних бар'єрів, зокрема ми переконані, що публічна політика закладу освіти, доступність інформації, підтримка інклюзивних заходів, діалог, пошук компромісів між усіма зацікавленими сторонами здатні підвищити рівень інклюзивної культури в громаді та покращити освітній процес на засадах безбар'єрності та доступності для усіх здобувачів освіти.

Таким чином, мета дослідження досягнута, поставлені завдання – виконані. У подальшому потребують наукового обґрунтування питання впровадження інклюзії в закладах дошкільної та позашкільної освіти, уточнення професійних компетентностей вчителів інклюзивного навчання, порівняння та аналіз особливостей вітчизняного та європейського інклюзивного освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азін В. О., Байда Л. Ю., Грибальський Я. В., Красюкова-Еннс О. В. Доступність та універсальний дизайн : навч.-метод. посіб./ за заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової Еннс О. В. К., 2013. 128с.
2. Бармашина Л. М., Формування середовища життєдіяльності для маломобільних груп населення. К., 2000. 89с.
3. Безбар'єрність. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/bezbarernist.html>
4. Вайнола Р. Безбар'єрне середовище закладу освіти як умова інтеграції дітей з інвалідністю. Післядипломна освіта в Україні, червень. 2018. С. 104–106.
5. Главацька О., Горішна Н., Слозанська Г. та ін. Інклюзія в дії: стратегії впровадження в Україні та світі: колективна монографія. Тернопіль: Осадца Ю.В. 2022. 326с
6. Гладуш В.А. До питання формування професійної компетентності педагога інклюзивного закладу. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2015. - № 1 (9), с. 71-78.
7. Головань Л. П. Інклюзивна освіта для дітей з особливими освітніми потребами. Бористен. Д., 2012. №10. С. 14–17.
8. Довідник безбар'єрності. URL: <https://bf.in.ua/>
9. Доступність до об'єктів житлового та громадського призначення для людей з особливими потребами: метод. посіб. К., 2007. 138с.
10. Доступність до об'єктів житлового та громадського призначення для людей з інвалідністю. Видання V: метод. посіб. К.: ВГСПО «Національна Асамблея інвалідів України». 2011. Режим доступу: <http://www.accessiblesociety.org/topics/demographics-identity>; <http://www.naiu.org.ua>
11. Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення. ДБН В. 2.2.-40:2018. URL: <https://mtu.gov.ua/files/V2240-2018.pdf>

- 12.Інклюзія в дії: стратегії впровадження в Україні та світі : кол. моногр. / [авт. кол.: О. Л. Главацька, Н. М. Горішна, Г. І. Слосанська та ін.]. Тернопіль : ФОП Осадца Ю. В., 2022. 326 с
- 13.Козуля В. Інклюзивне освітнє середовище: сутність та особливості. *Молодь і ринок*. N5 (184), 2020. С. 131 – 136.
- 14.Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія / А. А. Колупаєва. – К.: «Самміт-Книга», 2009. – 272 с.
- 15.Конвенція про права осіб з інвалідністю : Закон України від 16 грудня 2009 року № 1767-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
- 16.Кравченко Г. Ю., Сіліна Г. О. Інклюзивна освіти в ДНЗ. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 176 с.
- 17.Кравченко Г. Ю., Сіліна Г. О. Інклюзивна освіти в ДНЗ. Харків: Вид-во «Ранок», 2018. 176 с.
- 18.Кузава І. Б. Інклюзивна освіта дошкільників, які потребують корекції психофізичного розвитку: теорія і практика: монографія / І. Б. Кузава. – Луцьк, ПП Іванюк В. П., 2013. – 292 с.
- 19.Малишевська І.А. Інклюзивне освітнє середовище: генеза поняття. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 2016. No3. С. 19–26
- 20.Міністерство освіти і науки України : офіційний сайт. URL: <https://mon.gov.ua/>
- 21.Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>
- 22.Панок В. Г. Інклюзивна освіта та завдання діяльності психологічної служби / В. Г. Панок / Мультидисциплінарний підхід як методологічна основа інклюзивного навчання. – Д. : «Свідлер А.Л», 2012. – С. 14–23.
- 23.Позняк О. Генеза поняття «інклюзивне освітнє середовище». Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2021, № 9 (113). С. 293 – 308.

24. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання : Закон України від 05 червня 2014 року № 1324-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18#Text>
25. Про забезпечення створення безбар'єрного простору в Україні : указ Президента України № 522/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5332020-35809>
26. Про освіту : Закон України від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
27. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січня 2020 року № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
28. Створення безбар'єрного середовища та соціальна інклюзія: світовий досвід для України : аналіт. доп. / [Зубченко С. О., Каплан Ю. Б., Тищенко Ю. А.]. Київ : НІСД, 2020. 24с.
29. Удич З. Предметно-просторове середовище інклюзивного загальноосвітнього закладу. Особлива дитина: навчання і виховання, №1 (85). 2018. С.85–96
30. Хмельницька В. Бар'єри та безбар'єрність: що нам заважає та як цього позбутися. URL: <https://tsn.ua/ukrayina/bar-yeri-ta-bezbar-yernist-scho-nam-zavazhaye-ta-yak-cogo-pozbutisya-1928365.html>